

گزارش سفر
روزنامہ حاطرات

سفرنامہ شیکاگو

حاطرات حاج میرزا محمد علی معین اسلطنه باروپا و آمریکا

۱۳۱۰ هجری تمری

کوشش ہایون شیدی

بنام پروردگار بی همتا

پس از سالها جستجو بالاخره در زمستان سال ۶۲ سفرنامه شیکاگو که خاطرات حدود دو سال و اندی سفر به اروپا و امریکای حاج میرزا محمدعلی معین السلطنه یا بقول خودش اصفهانی الاصل رشتی المسکن است را بدست آوردم، این سفرنامه در سال ۱۳۱۸ قمری بتعداد پانصد نسخه در مطبue

Georges MEUNIER C
221 Rue Lafayette
Paris

بخط نستعلیق نسبتاً خوش در ۲۹۳ صفحه در قطع رحلی هر صفحه ۱۸ سطر بچاپ رسیده است تعدادی عکس بسیار جالب توجه نیز در کتاب چاپ شده است که بعضی از آنها منحصر بفرد است.

بطوریکه مؤلف در ابتدای کتاب میگوید قصد داشته هنگامیکه نمایشگاه بین المللی که در شهر شیکاگو برگزار می شده است شرکت نماید، این نمایشگاه در سال هزار و هشتصد و نود و سه (۱۸۹۳) میلادی برابر با هزار و سیصد و ده (۱۳۱۰) هجری قمری تشکیل می شده و یکی از مهمترین نمایشگاههایی بود که تا آن زمان برگزار گردیده بود.

نامبرده در روز بیست و دوم رمضان سال هزار و سیصد و نه (۱۳۰۹) هجری قمری باتفاق پدرش آقای حاج آقا محمد معین التجار که برای معالجه چشم به وین اطربیش میرفته است عازم این سفر چندساله شده است. این سفر از طریق بندر انزلی

صورت گرفته و طبق معمول آن زمان ابتدا به ولادی قفقاز و شهرهای رستف^۱ و کیف^۲ در روسیه وارد سپس به وین^۳ و آنگاه به بیلاق بادن^۴ مسافرت نموده اند و پس از مراجعت پدر به ایران باتفاق یکی از دوستانش حاج محمد باقر تاجر خراسانی مقیم وین عازم ایتالیا^۵ شده اند از شهرهای ونیز^۶، فلورانس^۷، ناپل^۸، رم^۹، خرابه‌های پمپی^{۱۰} و کوه وزرو^{۱۱} دیدن نموده است سپس عازم فرانسه شده و شهرهای نیس^{۱۲}، تولون^{۱۳} و مارسیل^{۱۴} پاریس را سیاحت کرده است آنگاه از شهرهای پُنتافل^{۱۵} در اطریش و ونیز برای بار دوم دیدن نموده است، سپس از طریق بندر کاله^{۱۶} عازم انگلستان و شهر لندن^{۱۷} شده است، در این سفر آقا محمدعلی پسر حاج محمد باقر تاجر خراسانی او را همراهی میکرده است از لندن به منچستر^{۱۸} و سپس به لیورپول^{۱۹} و بعد از آن به ایرلند رفته اند، در انگلستان با مستر مراد نامی که شش زبان میدانسته توسط امین الوزرا، پسر و کیل الدوله کرمانشاهی آشنا شده و او را بعنوان مترجم جهت سفریه امریکا استخدام نموده است. بالاخره در روز شنبه بیست و پنجم ماه ذالفعله سال هزار و سیصد و ده (۱۳۱۰) هجری قمری ساعت پنج بعد از ظهر کشته بطرف نیویورک^{۲۰} حرکت نمود، روز شنبه دوم ذی الحجه به نیویورک رسیده و فردای آن روز از کشتی پیاده شده اند. با اینکه مدت معمولی مسافرت از لیورپول تا نیویورک شش روز بوده است این کشتی بعلت مه فراوان و تلاطم امواج اقیانوس این مدت را نه روزه پیموده است.

حاج میرزا محمدعلی معین‌السلطنه از شهرهای نیویورک، فیلادلفیا^{۲۱} و واشنگتن^{۲۲} دیدن نموده، باتفاق مستر مراد مترجم عازم شیکاگو^{۲۳} محل نمایشگاه میشود و روز دو شنبه هجدهم ذی الحجه وارد شهر شیکاگو شده است و پس از بازدید مفصلی که از نمایشگاه میکند و شرح نمایشگاه را جزء جزء و به تفصیل شرح میدهد

1- Rosstove   2- Kieff   3- Vienne   4- Baden   5- Italy   6- Venise   7- Florance   8- Naples

9- Rome   10- Pompei   11- Vesuve   12- Nice   13- Toulon   14- Marseille   15- Pontaphel

16- Calais   17- London   18- Manchester   19- Liverpool   20- Newyork   21- Philadelphia

22- Washington   23- Chicago

روز یکشنبه دوم محرم هزار و سیصد و یازده (۱۳۱۱) هجری قمری شیکاگورا بقصد دیدن سانفرانسیسکو ترک می‌کند و روز پنجشنبه ششم محرم همان سال به سانفرانسیسکو میرسد، از محلات مختلف سانفرانسیسکو بازدید می‌کند بخصوص محله چینی‌ها برایش جالب است، سپس روز چهارشنبه دوازدهم محرم سال هزار و سیصد و یازده (۱۳۱۱) هجری قمری عازم دیدار مجدد از نمایشگاه بین‌المللی شیکاگو می‌شود. روز شنبه بیست و دوم محرم از شیکاگو به عزم دیدار آ بشار نیاگارا مسافرت می‌کند، پس از بازدید از آ بشار نیاگارا روز دوشنبه بیست و چهارم محرم به نیویورک رسیده و بالاخره روز پنجشنبه بیست و هفتم محرم سال یکهزار و سیصد و یازده (۱۳۱۱) هجری قمری نیویورک را بقصد اروپا ترک می‌کند. هنگام مسافرت از شیکاگو به سانفرانسیسکو از ایالات کلرادو^۱، آیووا^۲ نیز دیدن کرده است از نیویورک با کشتی عازم لیورپول می‌شوند، از آنجا به منچستر آمده سپس به لندن میرود پس از آن وارد پاریش شده عازم وین و مونیخ^۳ می‌شود. در شهر منشین^۴ یک شب اقامت می‌کند از آنجا به برلین^۵ رفته سپس از خاک بوهم^۶ (ماریان باد)^۷ دوباره به وین بازگشته پس از پنج روز توقف در وینه از طریق ولادی قفقاز و تفلیس به بادکوبه آمده و بوسیله راه آهن به عشق آباد وارد شده است، از آنجا به باجگیران سپس به قوچان حرکت نموده تا به مشهد رسیده است، نه ماه به همراه پدرش در مشهد اقامت داشته سپس از طریق عشق آباد و بادکوبه به انزلی و آنگاه به رشت رسیده است. خود حاج میرزا محمدعلی معین‌السلطنه در حاطراتش چنین می‌نویسد.

«پنج شنبه بیست و هشتم محرم هزار و سیصد و دوازده (۱۳۱۲) هجری قمری از انزلی حرکت کرده وارد رشت در وطن مألف خود شدیم».

سفرنامه حاج معین‌السلطنه دارای نثری زیبا و گاه مسجع است و چنین می‌نماید که تحصیلات مشارالیه از حد عرف آن زمان بیشتر بوده است و میل به

فراگرفتن تازه‌ها در او فراوان است وقتی بشرح دیدنیهایی که در طی مسافرت به اروپا و امریکا مشاهده کرده، می‌پردازد آنچنان به جزئیات وارد می‌شود که گاه بنظر خسته کننده می‌نماید ولی شرح جزئیات باعث می‌شود که خواننده خود را در همان فضا و محیطی که نامبرده شرح میدهد، بی‌آبد.

گاه اشاره گذرا به اخلاق آداب و عادات اجتماعی ساکنین شهرهای مورد بازدید دارد. شاید نقطه ضعف نامبرده آنست که بیشتر به بافت شهر پرداخته و کمتر از مردم سخن گفته گرچه گاهی با لحنی گزنه از اخلاق مردمان در بعضی از شهرها بخصوص در امریکا یاد می‌کند:

«مردمان شهر نیویورک را آنچه دیدم خیلی قوى البنيه و زمحت مردمانی هستند اهالی این شهر از مردم اروپا به غایت آزادترند چنانچه وحشی‌های این مُلک هم از وحشی‌های اروپا وحشی‌ترند»!

از فیلادلفی و پارک مرکزی آن می‌گوید:

«مشغول سیاحت این نقطه شدم این قطعه زمین باغ بلندتر و مشرف بر سایر فضای باغ است ولی از اطراف موزیکانچیان دورتر نمی‌روم، یعنی اینکه جرأت ده قدم دورتر بروم ندارم، اشخاص اینجا مردمان معقول و درستی نیستند الا محدودی قلیل، مابقی همه وحشی و هرگاه در یک گوشه خلوت باغ شخص برود خوف آنست که جانش تلف شود».

از این قبیل کنایه‌ها فراوان دارد بطور کلی مردم اروپا را بهتر از مردم امریکا میدانند گرچه بسیار از ترقی فراوان امریکا یا بقول خودش ینکی دنیا شگفت‌زده است بخصوص وقتی از خطوط راه‌آهن برقی یا عمارات پانزده اشکوبه سخن می‌گوید، از تونلهای طویلی که در کوهها برای حرکت خطوط آهن ساخته‌اند، از پلهای معلق چند مایلی، از آسانسورهای سریع السیر و بالآخره از موزه‌ها و ساختمانهای رفیع. می‌توان به آسانی دریافت مسحور اینهمه ترقی و پیشرفت تکنیک شده است تا حدی هم مبالغه‌آمیز نیست زیرا دیده است که در کشورش هنوز از پیه‌سوز برای روشنائی استفاده می‌شود و تنها راه نیم شوشه کشورش راهی است که تهران را به قزوین و رشت متصل می‌کند. در پارک بزرگ شهر درختی می‌یابد که تاکنون ندیده است و میوه

آنرا نچشیده از موز (بانان) بقول خودش با استعجاب ذکر می کند مقداری تخم کرم ابریشم اصلاح شده خریداری می کند و به رشت می فرستد تا در شهرش جهت تکثیر و پرورش کرم ابریشم از آن استفاده کنند.

با توجه باینکه این کتاب حدود نود و پنج سال پیش نوشته شده است از نظر رسم الخط تفاوت هائی با رسم الخط امروزی دارد. همچنین از نظر جمله بندی نیز گاه جملات ثقيل می باشد همچنین بسیاری از اسمای خارجی از نظر تلفظ تفاوتهایی با تلفظ امروزی دارد از نظر رعایت حال و هوای کتاب سعی شده است تا آنجا که امکان دارد همان تلفظ قدیمی حفظ شود البته با اندکی دقت در کلمات و معانی آن تلفظ و رسم الخط قدیم قابل فهم و درک می باشد از آن جمله است:

مطر: مت، استلخ—اسطلخ: استخر، گلیسکه: کالسکه، ڈلر: دلار واحد پول امریکا، فرنک: فرانک واحد پول فرانسه، واقعه: واقع، شیکاغون: شیکاگو، کؤانسی گاردن: کوئینزی گاردن، واقبود: واقع بود، رب ساعتی: رب ساعتی، سندلی: صندلی، آسان سُر—آسانسُر: آسانسور، اینعماترا: این عمارت را، باراه: باراه آهن، فوند: پاوند—پوند، ایرلاند: ایرلند، نیزولند: نیوزلند، یُووا: آیووا، هنگانگ: هنگ کنگ، خورده خورده: خرده خرده، بانان—بانان: موز، بالفلو: بوفالو (نوعی گاو وحشی)، حوز—هوز: هاؤس، مُودِرن: مُدرن، خورسند: خرسند، نهار: ناهار، دسته: اصطلاح برای ظهر، اسپیک: اسپیکر (گوینده)، آوه نو—آونیو: خیابان، هوتل: هتل، واشنگتون: واشنگتن، خوش کیل: خوشگل، تالاره: تالار، میشگن: میشیگان، ایستکانی: استکانی، حیات: حیاط، کالیفورنیا—کالی فورنی: کالیفرنیا، سندیگو: سان دیه گو، ڈل تر: ولتر، نوروج: نُروژه سُود: سوئد، تُنل: تونل، پرسبورغ: پرسپورگ، پطسبورغ: پیتز بورگ، کنزسیتی: کانزاس سیتی، ایکس پوزیسیون: اکسپوزیسیون (نمایشگاه)، نیگرا: نیا گارا، سوراغ: سراغ، اسرار: اصرار.

برای تهیه دیباچه از کتب فراوان استفاده کرده ام که به ترتیب اهمیت تاریخ روابط ایران و ممالک متحده امریکا تالیف دوست فاضل گرامی آقای رحیم رضا زاده ملک می باشد همچنین از تاریخ روابط سیاسی ایران و انگلیس در قرن نوزدهم تألیف استاد روانشاد محمود محمد. از کتاب امیر کبیر و ایران تألیف استاد دکتر

فریدون آدمیت، از مجلات یادگار مرحوم عباس اقبال آشتیانی – روزنامه‌های شرف و شرافت چاپ جدید انتشارات یساولی (فرهنگسرا) که بدینوسیله سپاس خود را تقدیم مؤلفین و نویسندهای ارجمند آن میکنم و بروان آنان که نقاب خاک بر سر کشیده‌اند درود می‌فرستم، همچنین از کتاب پیوندهای فرهنگی ایران و امریکا تأثیف آقای علی پاشا صالح که در سال ۱۳۵۵ بمناسبة دویستمین سالگرد انقلاب امریکا منتشر شد، و کتاب امریکائیها در ایران تأثیف حسین رامتین که در سال ۱۳۴۱ توسط سازمان انتشارات «باما» منتشر شده است سود جسته‌ام.

ناصرالدین شاه قاجار

نخستین رابطه سیاسی بین ایران و امریکا

در سال ۱۲۷۳ هجری قمری برابر با ۱۸۵۶ میلادی یعنی در سال دهم از سلطنت ناصرالدین شاه و ایام صدارت میرزا آفخان اعتمادالدوله نوری در استانبول مابین فخر خان غفاری کاشانی ملقب به امین الملک ایلچی کبیر ایران در فرانسه و کارول اسپنسر^۱ وزیر مختار ممالک متحده امریکای شمالی مقیم در بار عثمانی معاهده‌ای در هشت ماده برای روابط دوستی و معاملات تجاری منعقد گردید. این معاهده که بتاریخ پانزدهم ربیع الثانی ۱۲۷۳ مطابق ۱۳ دسامبر ۱۸۵۶ به دو زبان فارسی و انگلیسی در استانبول از طرف دونماینده ایران و ممالک متحده امریکای شمالی با مضا رسیده در تاریخ ۲۰ شوال ۱۲۷۳ مطابق ۱۳ آذر ۱۸۵۷ نسخ آن مبادله گردیده است.^۲

این معاهده در طرز معامله طرفین با سفرا و نمایندگان سیاسی یکدیگر بر همان اصولی که در معاهده ترکمانچای بین ایران و روسیه مقرر شده بود مبتنی بود. طرفین تصدیق کردند که با سفرا و نمایندگان یکدیگر همان معامله را که نمایندگان و اتباع دول متحابه معمول میدارند رعایت کنند.

مهمنترین مواد این معاهده قسمتی از ماده پنجم آن بود باین مضمون: «هرگاه

1- Carroll Spence

۲- متن فارسی این معاهده در ناسخ التواریخ در جزء وقایع سال ۱۲۷۳ و متن انگلیسی آن در کتاب معاهدات بین ایران و ممالک خارجه تألیف هرتسلت Hertslet صفحه ۱۸۶-۱۹۰ مندرج است.

فرخ خان غفاری کاشانی امین الملک (امین الدوّله)